

4. Шорохов В.Е. Основы композиции. -М.: «Просвещение», 1979. -С. 303.

РЕЗЮМЕ

Мақолада тасвирий санъат фанини ўқитишда композиция қонуниятларининг аҳамияти ва дидактик асослари ҳақида сўз боради. Унда композициянинг хусусиятлари қисқача баён қилиниб, уни таълим жараёнида қўллаш бўйича тавсиялар берилган. Шунингдек, тасвирий санъат таълимини самарали ўқитишда композиция қонуниятларининг алоҳида аҳамиятига урғу берилди.

РЕЗЮМЕ

В статье даются сведения о значении и основных закономерностях композиции при обучении предмета «Изобразительное искусство». В работе описываются особенности композиции, и предлагается их использование на занятиях по изобразительному искусству. Также, говорится о видах и закономерностях композиции и их применении для эффективного обучения изобразительному искусству.

SUMMARY

The article deals with the information about the importance and basic regularities of the composition in teaching the subject «Graphic arts». The author of the work describes the peculiarities of the composition, and offers to use them at the lessons in Graphic arts. He also studies the types and regularities of the composition and their use for the efficient teaching of Graphic arts.

УДК: 378.14(075.5)

ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ МУХИТИ ШАРОИТИДА БЎЛАЖАК ФИЗИКА ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ МЕТОДИКАГА ОИД КОМПЕТЕНТЛИГИНИНГ СТРУКТУРАВИЙ-ФУНКЦИОНАЛ МОДЕЛИ

Г.Е.Карлыбаева - педагогика фанлари номзоди, доцент

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: бўлажак физика ўқитувчилари, компетентлик, инновация, методик тайёргарлик, структура, таълим-тарбия жараёни, ахборот технологиялари.

Ключевые слова: будущие учителя физики, компетентность, инновация, методическая подготовка, структура, образовательно-воспитательный процесс, информационные технологии.

Key word: future teachers in Physics, competence, innovation, methodical training, structure, educational process, information technologies.

Физика ўқитувчисининг методикага оид компетентлиги касбий компетентлигининг асосий компоненти сифатида ажралиб тўради. У ўқувчиларда ўқиш методларини, воситаларини, педагогик таъсир кўрсатиш шакллари ва методларини, билими, малакаси, маҳорати ва муомаласини шакллантириш методларини танлаш билан боғлиқ бўлиб, назарий халатерга эга.

Методик компетентлилик – бу унинг физикани ўқитиш мақсадини амалга ошириш жараёнида методик масалаларни эффектив равишда ечишга тайёрлиги ва маҳоратини аниқловчи, ўқувчиларнинг физикавий коммуникатив компетентлигини шакллантириш, таълим - тарбияси ва ривожланиши билан боғлиқ бўлган физика ўқитувчисининг шахсий интегратив хусусияти [1:120].

Компетентлиkning методик структурасида куйидаги тизимли компонентларни белгилаймиз: баҳоли – мотивацион (методик ишга қизиқиш, методик фаолиятига мақсад куйиш ва англаш, мақсадга эришиш мотивининг мавжудлиги), когнитив (методик билимларнинг, қуникмаларнинг, маҳоратининг мавжудлиги, уларни янги шароитларда қўллаш, методик муаммоларни ечишни билиш, методика доирасида илғор тажрибаларни ўзлаштириш), технологик - рефлексив (методик рефлексия, ўз-ўзини танқид қилиш, ўз-ўзини назорат қилиш, ўз-ўзини баҳолаш), баҳо берувчи [4:20].

Методик компетентлик структурасида компетенциянинг ҳаққоний иккита тури ажралиб туради. Умумий методик компетенциялар куйидаги компетенцияларнинг мажмуини ифодалайди:

- методик тайёргарликни ўз-ўзидан лойиҳалаштиришга шахсий қизиқишни акс эттирувчи – мотивацион;

- ўз методик маҳоратини қучайтирувчи қобилиятини тавсифловчи –когнитив;

- замонавий – назарий методологик даражадаги методик тайёргарликни ўз-ўзидан лойиҳалаштириш жараёнида ахборотни қабул қилиш, ишлаш ва қўллаш маҳорати ва қобилияти мавжудлигини акс эттирувчи –информацион;

- мақсадга мувофиқ педагогик ўзаро муносабатларни лойиҳалаштириш ва ўрнатиш қобилиятининг мавжудлигини акс эттирувчи –коммуникативли;

- ўзининг методик ривожланишининг ижтимоий аҳамиятини англашни тавсифловчи – ижтимоий;

Махсус методик компетенциялар ўқитиш предмети билан ўзаро боғлиқ:

- мақсадли – педагогнинг ўқитиш мақсадини аниқлаш қобилиятини қўзлаш;

- мазмунли – ўқитиш мазмунини аниқлашни билиш;

- лойиҳалаштирувчи – таълим жараёнини лойиҳалашни билиш;

- рефлексив – танланган методларнинг самардорлигини асосламоқни билиш;

- мониторинг – ўқитиш натижаларини кузатишни билиш.

Методик компетентлилик структураси унинг бир даражадан бошқасига ҳаракатидаги шаклланиш жараёнини қўзлайди. Кўпгина тадқиқотчилар фикри бўйича методик компетентликини шакллантиришнинг куйидаги даражалари мавжуд: адаптив (мослашув), репродуктив, прагматик, интегратив [1,4,5,6].

Адаптив (мослашув) даража ўқувчиларнинг контингентини ва келиб чиқадиган қийинчиликларни ҳисобга олган ҳолда методик масалаларни ечишга методик билим ва қобилиятини йўналтирилиши билан тавсифланади.

Методик компетентликининг **репродуктив даражаси** ўқитувчиларда методик фаолияти тўғрисидаги мақсадли тасаввурларини шакллантирилганлигига методик таъминлашга ва ўқув жараёнини кузатишга, ўқув фанини ўқитиш методикаси ҳақидаги билимининг мавжудлиги тўғрисида гувоҳлик беради.

Прагматик/моделлаштирувчи даража методик фаолиятнинг йўллари ва усулларини катта мақсадга йўналтирилиш, барқарорлик ва англаш билан тавсифланади. Методик фикрлаш (режалаштиришни билиш, мақсадни аниқлаш, фаолиятнинг оптимал восита ва усулларини танлаш, олинган натижаларни ташхислаш) шакллантиришнинг юқори даражасида жойлашади. Методик ижодининг юқори даражаси компетентлик ёндашишни амалга оширувчи фаол ўқитиш усулларини, замонавий таълим технологияларини жорий қилишга йўл қўяди. Ўзининг бевосита фаолияти изланиш билан, ўз тажрибасини бошқаларга беришга тайёрлиги билан ажралиб туради. Методик рефлексия даражаси ўзининг фаолиятини адекват

баҳолашга, мустақил равишда ва жавобгарликни сезган ҳолда ечим қабуллашга йўл қўяди.

Интеграция даража педагогнинг методик фаолиятининг фаоллиги ва натижаларининг юқори даражадалиги билан тавсифланади. Педагогик рефлексиянинг ижодий мустақиллигининг ва педагогик қобилиятларнинг юқори даражаси унумли методик ижодда самарали ўз-ўзини амалга ошириш учун шароит яратди [6:18].

Илмий адабиётларни таҳлил қилиш натижасида ва ҳар хил тадқиқотчиларнинг методик компетентлигининг структура ва ўзига хос хусусиятини солиштириш йўли билан биз методик компетентликларнинг компонентларини унинг шаклланиш босқичлари билан бирлаштиришни мантикий деб ҳисобладик [1,2,3,4,5,6,7].

Биз методик компетентликни шакллантиришнинг туртта босқичини ажратамиз: рецептивли, репродуктивли, продуктивли, рефлексивли.

Тақдим этилган моделни кенгироқ қўриб чиқамиз.

Рецептив босқич ўқитилаётган фанни купрок билиш билан тавсифланади. Методик компетентлик назарий билимга олиб келади, бу босқичда касбий фаолиятининг тажрибаси йўқ ёки етарли даражада эмас. Рецептив босқич методик фаолиятга барқарор баҳоли муносабатнинг тенденциясининг намоён бўлиши билан тавсифланади, методик билимнинг ўрни анча юқори баҳоланади ва тан олинади. Ушбу босқичда когнитив-аналитик компетенция шаклланади, у бўлажак ўқитувчида методик фаолият тўғрисидаги ўқув жараёнини методик таъминлаш ва олиб боришга, ўқув фанини ўқитиш методикаси тўғрисидаги билимнинг мавжудлиги ҳақида, методик фанга қўйилган талаблар тўғрисида, бир бутун тасаввурни ташкиллаштириш ҳақида гувоҳлик беради, бунда методик адабиётларга қизиқиш пайдо бўлади.

Рецептив босқичда методик тайёргарлик деб аталадиган - ўқитувчида мавжуд бўлган методик билимлари, қўникмалари ва қобилиятлари асосидаги методик фаолиятни бажариш учун шароитни таъминлаб берувчи мотивлар, шахсни ўрнатиш системаси.

Ўқитувчининг методик тайёргарлиги келаси структуравий компонентларни қўзғайди: мотивацион (методик фаолиятга баҳоли муносабат); когнитивли (ижтимоий методик билимлар); технологик (ҳар хил педагогик шароитларда ўқитиш жараёнини моделлаштириш).

Шундай қилиб, рецептив босқич моделлаштиришга, ундан кейин ҳар хил педагогик шароитларда ўқув фаолиятини конструкциялашга тайёрлайди.

Репродуктив босқич методик масалаларни ечишга методик билимнинг ва маҳоратнинг йўналтирилишини, шунингдек мавжуд бўлган чизмалар (схема), алгоритм кўрсатмалар асосидаги ҳаракатларни бажаришни тавсифлайди. Ушбу босқичда методик билимларни баҳолилигини англаш бўлиб ўтади, илмий методик фаолиятга ва унинг ўз-ўзини баҳолаш қобилиятининг мавжудлигига талаб ривожланади, махсус методик билимлар (шу билан бирга, ўқув материалларини танлаш принциплари), инновацион методлар ва ўқитишнинг технологияларини амалга ошириш натижаларини олдин ола қўриб ва баҳолаб билиш, ўқув дарсини анъанавий шакллари лойиҳалаштириш, ўқув фанини методик таъминлашни лойиҳалаш, ўқув курсини ва ўқитиш сифатини методик таъминлашнинг сифатини баҳолаш, шунингдек ўқувчиларнинг мустақил ва индивидуал ишини ва методик масалаларни ечишни ташкиллаштириш билиш шаклланади.

Келтирилган босқичда коррекцион-гностик компетенция амалга оширилади. **Коррекцион-гностик компетенция** – ўқув вазиятлар компонентларининг

таҳлили ёрдамида оператив методик масалаларни ечишга ва зарурлигида дарснинг ишлаб чиқилган режасини коррекциялашга қобилиятлиги ва тайёрлиги.

Мақсадли амалга ошириш деб ҳам номланувчи **продуктив даражада** лойиҳалаштирувчи, конструктив-технологик, коррекцион-ташқилий, ахборот-техник (айрим тадқиқотларда у ахборот-технологик, ахборот-педагогик ёки ахборот-коммуникацион деб аталади), коммуникатив-ташқилий креатив компетенция амалга оширилади.

Продуктив босқичда аниқ ўқув вазиятини, дарсликлар ва бошқа ўқитиш воситалари, уни ўзлаштиришда қийинчиликларини олдиндан айтиш, ўқувчилар томонидан тилни ўрганиш даражасини, масалаларни ечиш шароити ёки усуллариға тегишли гипотезани олдинга суриш, стратегияни танлаш мақсадида нутқ материалларини таҳлил қилиш бўлиб ўтади. Ўқув-тарбиявий жараёни, шу билан бирга замонавий ахборот-технологиялар ёрдамида конструкция қилинади. Бу босқичда методик компетентликнинг лойиҳавий компоненти амалга оширилади.

Лойиҳалаш компетенцияси – таълим муассасининг инновацион таълим муҳитини таҳлил қилиш асосида дарснинг технологик картасида, дарслар циклида, ўқитиш мақсадини аниқлаштириш, методик масалаларни ечиш борасида ўқувчиларнинг ўқув ҳаракатларини тузиш қобилиятлиги ва тайёрлиги.

Бўлажак физика ўқитувчисининг методик компетентлигини шакллантиришда коррекцион-ташқилий компетенцияни шакллантириш катта роль ўйнайди, у долзарблиги йўқотган аввалги ечимлардан ўз вақтида воз кечиш, шунингдек ўзгарган ўқитиш шароитлариға боғлиқ дарс боришини қайта ўзгартириш қобилияти борлигини қўзғайди.

Ахборот-технологик компетенция – ўз дастурий маҳсулотини яратиш йўли билан бирга, методик масалани ечиш учун ахборот технологияларни фойдаланишга қобилиятлиги ва тайёрлиги.

Инновацион таълим муҳити шароитида методик компетентликни шакллантириш замонавий ахборот технологияларни ҳисобга олмай туриб мумкин эмас, негаки ахборот педагогик технологиялар чекланмаган қўламда ахборот олишнинг, тўплашнинг, сақлашнинг, ишлашнинг ва зумлик билан етказиш электрон қўрилмалари билан таъминланувчи усуллари билан намоён қилинади. Замонавий ахборот технологиялар ўқиш мотивациясини ўсиради, ўқитувчининг таълим мумкинчиликларини кенгайтиради, ўқитилаётган ва ўқув фаолиятини жадаллаштиради таълим кенглиги чегараларини очади, қатнашувчиларнинг билим орттириш мумкинчиликларини ривожлантиради, электрон ресурслар билан педагогик жараёни бойитади, ҳар хил ижтимоий гуруҳларнинг вакиллариининг таълим имкониятларини тенглаштиради [7:145].

Креатив компетенция методик масалаларини ечишга, ўқитиш мазмунини танлашга, машқ ишлаб чиқишга, физикани ўқитиш жараёнида ишнинг специфик усул ва шакллариини фойдаланишга ижодий ёндашиш қобилияти қўзда тутилади.

Рефлексив босқичда ўқитувчи эришган натижаларини қўйилган масалаларға мослиги нуқтаи назаридан таҳлил қилади.

Бунда ўқитувчи **рефлексив-гностик компетенция**ни амалга оширади – унинг такомиллаштириш стратегиясини аниқлаган ҳолда ўқувчиларнинг физикавий коммуникатив компетентлигини шакллантириш учун ўз фаолиятининг рефлексиясини амалга ошириш ёрдамида белгиланган дарс режаси, таҳлили, тушуниши ва баҳолашга стратегик ва тактик масалаларни ечишга қобилиятлиги ва тайёрлиги.

Методик компетентликнинг рефлексив компоненти шакллантириш янги ахборотларни қабул қилишга, ностандарт масалаларни ечиш йўллари топиш қобилиятлари - ўқитувчининг инновацион потенциални ривожлантиришга имконият туғдиради.

Рефлексиф – гностик компетенция: инновацион технологияларни жорий қилиш усулларида ўз ўзини баҳолашга қобилиятлилиги; олий ўқув муассасаси ўқитувчиларининг методик тажрибаларини таҳлил

қилиш қобилиятлилиги; методик тажрибасини ўз ўзини баҳолашга қобилиятлилиги тахмин қилинади.

Шундай қилиб, методик компетентликнинг структуравий компонентлари ва уларнинг белгиланган босқичлари билан ўзаро муносабатлари методик компетентликни шакллантиришнинг структуравий функционал моделини яққол тақдим қилишга йўл қуяди, унга эга бўлиш бўлажак физика ўқитувчисига профессионал масалаларни ечишга имконият беради.

Адабиётлар

1. Соловова Н.В. Методическая компетентность преподавателя вуза. -М.: АПКППРО. 2010. -С. 120.
2. Ангеловский К. Учитель и инновации. Книга для учителя. -Москва: «Просвещение», 1991. -С. 158.
3. Беспалько В.И. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: ИРПО, 1996. -С. 174.
4. Джораев М., Ахмедов А. Модернизация компетентности будущих учителей физики. // Физика в школе. – Москва: №7, 2005, - С. 20-23.
5. Муслимов Н.А., Уразова М.Б., Эшпулатов Ш.Н. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. – Тошкент: Fan va texnologiya, 2013. 80-б.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. – Москва: 200. -С. 18-20.
7. Крысанова О. Инновационная активность как компетенция современного учителя. // Высшее образования в России. – Москва: 2008. №12, - С. 145-148.

Мақолада булажак физика ўқитувчисининг касбий компетентлигини шакллантиришнинг методик аспектлари кўриб чиқилди. Инновацион таълим муҳити шароитида компетентликни шакллантириш асосий йўналишлари ва ўзгачаликлари аниқланди.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются методические аспекты формирования профессиональной компетентности будущего учителя физики. Выявлены основные направления и особенности формирования компетентности в условиях инновационной образовательной среды.

SUMMARY

The article deals with methodical aspects of developing professional competence of future teachers in Physics. Basic directions and peculiarities of forming competence in condition of innovational educational environment are shown.

MUSIQA MASHG'ULOTLARIDA IJODIY FAOLLIKNI OSHIRISH YO'LLARI

Z.Nazarova - o'qituvchi

SamDU huzuridagi xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi

Tayanch so'zlar: intellektual, ijodiy faollik, emotsional, tizimlilik, izchillik.

Ключевые слова: интеллектуальность, творческая деятельность, эмоциональность, систематичность, последовательность.

Key words: intellectuality, creative activity, emotiveness, systematicity, succession.

O'zbekiston Respublikasi o'zining ma'naviy yangilanishi yo'lida ijodning barcha turlari rivojlanishiga sharoit yaratib berishga, o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish, millatidan va irqidan qat'iy nazar yoshlarning ijodi va qobiliyatlarini o'stirish ishiga katta etibor berish, bugungi kunning dolzarb muammolaridan hisoblanadi. Bu esa umumta'lim maktablarida o'quv-tarbiyaviy ishlarning yanada takomillashtirilishini, ta'lim va tarbiyaning mushtarakligiga erishishni taqozo etadi. Bugungi kunda jamiyatimiz oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri yangicha tafakkur, ijodiy fikrlash, intellektual salohiyatga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalashdir [1:4].

Musiqa madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan va inson shaxsiyatining shakllanishida muhim rol o'ynaydigan san'at turidir. Eramizdan oldingi IV asrdanoq grek faylasufi Platon shunday degan edi: «Eng katta tarbiyaviy omil musiqiy san'atda emasmikan, zeroki, ritm va garmoniya hammadan ko'proq shu vaqtda qalbga chuqur yo'l topadi va salobat baxsh etib, uni ko'rkam qiladiki, agar tarbiya to'g'ri yo'lga qo'yilgan bo'lsa, aks holda uning teskarisi bo'lib chiqadi.

Uning shogirdi Aristotel (Aflotun) komil ishonch bilan mazkur fikrni quvvatlaydi. «Musiqa kishi ruhining axloqiy tomoniga ma'lum darajada ta'sir etadi, bas shunday ekan, u yoshlarning tarbiyasiga, ta'sir etadi.» Milliy madaniyatimiz bobokaloni Abu-Nasr Al-Forobiy esa musiqaning shaxs shakllanishiga aniq ta'sirini quyidagicha bayon etadi: «Bu fan shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l atvori muvozanatni yo'qotgan bo'lsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolotga yetkazadi va muvozanatda bo'lganlarning muvozanatini saqlaydi. Bu fan tanining sog'ligi uchun ham foydalidir» [2:16].

Musiqa madaniyati darslarida maktab yoshidagi o'quvchilarni ijodiy faoliyatini oshirish tamoyillarini ishlab chiqish va amalga oshirish ta'limning ustivor vazifalaridan biridir.

Bu esa musiqiy-ijodiy faollik orqali o'quvchi – yoshlarning musiqiy-madaniyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan holda, bir qator holatlar orqali belgilanadi.

Musiqiy o'quv tovushning baland va pastligi, ohanglar, usullar, musiqiy ifoda vositalari, yakka ovozlilik, jo'rovovzlilik, musiqiy idrok, musiqiy tafakkur, musiqiy layoqat, tinglash va kuylash qobiliyati shular jumlasidandir.

Maqolaning amaliy ishini tashkil qilish yuzasidan o'tkazgan tajriba-tadqiqot-ishimizda boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqiy ijodiy layoqat tizimini ishlab chiqishga harakat qildik va uning asosiy ko'rsatgichlarini quyidagilar deb belgiladik:

- musiqaga va musiqiy faoliyatga qiziqtirish;
- musiqiy va musiqiy faoliyat jarayonida musiqiy ijodning namoyon bo'lishi;
- musiqiy asarlarni taqqoslash orqali fikrlar xilma-xilligini farqlash, baholash, xulosa chiqarish;
- o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etishga intilish, ijrochilik va musiqiy ijodini faolligini oshirish.

Musiqiylikning namoyon bo'lishini tajriba - kuzatuv ishlarimizda quyidagilar deb belgiladik:

- ohang, usul sur'at va ifodalilik; tovushning kuchi, cho'zilish jilolari, kuyning yo'nalishi va o'zgaruvchanligini aniqlash;
- ovozlarni to'g'ri idrok qilib milliy cholg'ular, vokal, yakkasoz, jo'rsos, ansambl va orkestr ijrochiligini bir-biridan farqlashni aniqlash;